

A TANODÁK MŰKÖDÉSE ÉS A TANODAI ÖNKÉNTESÉG KERETEI

SZŰCS NORBERT¹ – FEJES JÓZSEF BALÁZS²

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2024.1.31-54>

Absztrakt

A tanodai önkéntes munka már az első tanodák alapításakor megjelent, és a tanodák számának növekedése, valamint az önkéntesség kultúrájának terjedése miatt napjainkban széles körben azonosítható gyakorlattá vált Magyarországon. E munka célja, hogy áttekintést adjon a tanodák célkitűzéseiről és működéséről annak érdekében, hogy értelmezési keretet kínáljunk a tanodákban és tanoda típusú kezdeményezésekben megvalósuló önkéntesség formáinak és lehetőségeinek a bemutatására.

Tanulmányunkban elsőként felvázoljuk a hazai oktatási méltányosság tágabb kontextusát, majd bemutatjuk a tanodák működésének általános jellemzőit. Ezt követően áttekintjük a tanodai önkéntesség kereteit és lehetséges előnyeit, mind a tanodák, mind az önkéntesek szempontjából. Külön kitérünk arra, hogy a pedagógusjelöltek és a segítő hivatásra készülő felsőoktatási hallgatók bevonásának milyen kedvező következményei lehetnek.

A téma áttekintését követően egyértelműen kijelenthető, hogy a tanodák szempontjából az önkéntesség jelentős kapacitásnövelő elem. Az önkéntesek munkája segít kompenzálni a tanodák alulfinanszírozott helyzetéből fakadó erőforráshiányt, s lehetőséget ad a program színesítésére, a hiányzó kompetenciák pótlására is. Az önkéntesek számára a tanodai munka hozzájárulhat közösségi élmények és társadalmi felelősségvállalás megéléséhez, a megszerzett tapasztalatok és referenciák pedig pozitív hatást gyakorolhatnak a karrierjükre. Utóbbi szempont miatt a tanodai önkéntesség kiemelten hasznos lehet pedagógusjelöltek és segítő hivatásra készülő hallgatók számára.

Kulcsszavak: önkéntesség, tanoda, oktatási méltányosság, társadalmi egyenlőtlenségek

¹ Szűcs Norbert (PhD) szociológus, Motiváció Oktatási Egyesület.

² Fejes József Balázs (PhD) oktatáskutató, Motiváció Oktatási Egyesület, SZTE Neveléstudományi Intézet.

A tanulmány elkészítését a Strengthening of Tanodas Against Inequality and Discrimination című CERV-2023-EQUAL projekt támogatta, amelynek Szűcs Norbert a szakmai vezetője. A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének Digitális és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. Fejes József Balázs a Gyermeki fejlődés nyomon követését segítő mérőeszközök fejlesztése kutatócsoport tagja.

The operation of after-school program for disadvantaged students („Tanodas”) and their framework of volunteering

Norbert Szűcs – József Balázs Fejes

Abstract

Volunteers have been an integral part of after-school programs for disadvantaged students (“Tanoda”) from the start, and due to the increase in the number of programs and the spread of the culture of volunteerism, such activity has become a widely identifiable practice in Hungary today. The purpose of this paper is to provide an overview of the objectives and operation of after-school programs in order to offer an interpretive framework for volunteering in such or similar type of programs.

In our study, we first outline the broader context of educational equity in Hungary, then we present the general characteristics of the operation of after-school programs. In addition, we will review the framework and possible advantages of volunteering both from the point of view of after-school programs and volunteers. We will specifically address the positive consequences of involving teacher trainees and higher education students who are preparing for helping professions.

Reviewing the topic clarifies that volunteering is a significant capacity-building element from the point of view of after-school programs. The work of volunteers helps to compensate for the lack of resources caused by underfunding and provides an opportunity to diversify the program and fill in the missing competencies. For volunteers, working in an after-school program can enhance community experiences and altruistic motivations, and the acquired experiences and references can positively impact their careers. Because of the latter aspect, volunteering at an after-school program may be especially useful for teacher trainees and students preparing for helping professions.

Keywords: volunteering, after-school program for disadvantaged students, educational equity, social inequalities

---

BEVEZETÉS

A tanodákban a kezdetektől, az 1990-es évek közepétől jelen van az önkéntesség, hiszen az első tanodák többnyire az alapítók és a résztvevők önkéntes munkáján alapultak (Szőke 2016; Boros 2019). Az önkéntesek a 2000-es évek elején megjelenő pályázati források bevonását követően is folyamatosan segítették a szervezetek működését. A tanodák expanziója a 2010-es évek közepén már olyan időszakra esett, amikor az önkéntes munka Magyarországon is szélesebb körben elterjedt, így azóta általánosnak mondható az önkéntesek jelenléte (Baráth et al. 2019). Ugyanakkor az utóbbi években a finanszírozási nehézségek miatt az önkéntesek szerepe és munkája alapvető fontosságúvá vált a tanodák fenntartásában (Fejes – Szűcs 2022). Jelen tanulmány célja, hogy tágabb kontextusba helyezze a tanodai önkéntesség témakörét, és elméleti háttérrel nyújtson a tanodai működés, illetve az azt támogató önkéntesség

értelmezéséhez. Ennek érdekében röviden felvázoljuk, hogy a tanodák milyen társadalmi kihívásokra reagálnak, majd ismertetjük a működésük általános jellemzőit, végül áttekintjük a tanodai önkéntesség jellemző megvalósulási formáit, valamint ennek előnyeit, mind a tanodák, mind az önkéntesek nézőpontjából.

Napjainkban a tanodákat két típusra lehet osztani a finanszírozás szempontjából: állami és a nem állami forrásokból működő programokra.³ Úgy véljük, az oktatási méltányosság problémái vagy az önkéntesek bevonásának főbb előnyei mindkét típus esetében releváns értelmezési keretet adnak.

OKTATÁSI MÉLTÁNYOSSÁG MAGYARORSZÁGON

A *tanodák* a hátrányos helyzetű tanulóknak (és gyakran a családjuknak is) kínált szolgáltatások egyfajta holisztikus szemléletű, az adott tanuló egyéni igényeihez igazodó szociális támogatótevékenységek összességéként értelmezhetők. E szolgáltatások fő céljaként elsősorban a tanulók harmonikus fejlődésének és jóllétének támogatása jelölhető meg. A szolgáltatások széles spektrumon mozoghatnak, a szabadidő hasznos eltöltésétől az egészségmagatartás fejlesztésén és a mélyszegénység okozta stresszhatások csökkentésén keresztül a mennyiségi és minőségi éhezés kezeléséig. A tevékenységek között az iskolai sikeresség támogatása mindig is kiemelt figyelmet kapott.

Jelen tanulmány szerzői egyetértenek azzal, hogy nem szerencsés a tanodák szerepét leszűkíteni az iskolai sikeresség támogatására. A fenti alapállás miatt a tanoda szükségességének tágabb társadalmi kontextusba helyezéséhez a méltányos oktatás megvalósulásának kereteit hívjuk segítségül. A *méltányos oktatás* röviden úgy definiálható, hogy egy iskola vagy iskolarendszer azonos lehetőséget biztosít a fejlődéshez minden tanulója számára, melynek eredményeként a különböző háttérű (például eltérő szocioökonómiai státuszú, nemi identitású vagy bevándorló családból érkező) tanulók hasonlóan sikeresek lehetnek, mind kognitív teljesítményüket, mind érzelmi-szociális fejlődésüket és jóllétüket tekintve (OECD 2018). Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy minden tanulónak hasonló lenne a teljesítménye, *mindössze azt*, hogy az nem függ azokról a körülményektől, amelyeket a tanulók nem befolyásolhatnak. És nem is azt jelenti, hogy minden tanuló számára ugyanazokat

---

³ Utóbbiak a jogszabályi feltételek alapján általában nem minősülnek tanodának, így hivatalosan „tanoda típusú kezdeményezésként” említendőik.

a szolgáltatásokat nyújtja az intézmény vagy intézményrendszer, *hanem azt*, hogy a tanulók igényeihez igazított szolgáltatások által minden tanuló körülményeitől függetlenül sikeres lehet.

A szegénység átörökítésének megtörésében kiemelt szerep tulajdonítható az iskolának, másrészt az iskolai sikeresség könnyen értelmezhető célokat kínál a tanodák és a közvélemény számára. E helyzet előnyökkel és hátrányokkal is jár. Az előnyök közé sorolható például, hogy az iskolai sikeresség segítése széles körben elfogadott és – látszólag (lásd részletesebben Fejes 2014) – egyszerűen mérhető indikátorai megteremtenek egyfajta elszámoltathatóságot, de legalábbis sikerkritériumokat kínálnak. A hátrányok közé sorolható többek között, hogy számos tanoda főként a mélyszegénység okozta káros hatások csökkentésén dolgozik, mely törekvések sikerei alig mutatkozhatnak meg az iskolai eredményekben. De megemlíthető az is, hogy az alapkompenciák fejlesztése (például olvasás, írás, matematikai alpműveletek, kommunikáció) gyakran hosszú időt igényel, amely fejlesztés így rövid távon nem észlelhető, vagy nem látszik az osztályzatok pozitív irányú változásában (Bihari 2022; 2023; Fejes 2014; 2016).

Ez a dilemma, vagyis a tanodák szintjén az igényekhez igazított heterogén célok és az azokhoz kapcsolódó sikerkritériumok kiválasztása, a tanodamozgalmat kísérő diskurzusok egyik alapkérdése (Szűcs – Fejes 2021).

A fentebb vázolt előnyöket és hátrányokat is figyelembe véve, a tanodák céljainak meghatározásában a pályázati elvárások mellett talán azért is jelenik meg kiemelt helyen az iskolai sikeresség támogatása, mert a tanodák által végzett tevékenységek mindegyike közvetve vagy közvetlenül hozzájárulhat ehhez – hiszen egy gyermek, fiatal bármilyen mentális vagy testi egészségének, fejlődésének és jóllétének támogatása jellemzően kapcsolatba hozható iskolai karrierjével. A működési célok meghatározása kapcsán az iskola kiemelt szerepét az is mutatja, hogy a tanodákra részben éppen az oktatási rendszer diszfunkcionális működése miatt van szükség.

A tanulmányi eredményességet jelentősen befolyásoló körülmények egyike a család szocioökonómiai háttere, amely valamilyen mértékben minden országban hatást gyakorol a tanulók iskolai teljesítményére, ugyanakkor e hatás országonként jelentősen különbözhet. A magyar iskolarendszer működése e tekintetben különösen kedvezőtlen, amelyet számos különböző forrás megerősít (például Fejes et al. 2020; Varga 2022). Az iskolarendszerek

esélykiegyenlítő hatásának egyik indikátora a reziliens tanulók aránya, amely azt fejezi ki, hogy adott iskolarendszerben milyen arányban találunk olyan diákokat, akik kedvezőtlen körülményeik ellenére sikeresek az iskolában (Tóth et al. 2016). A tizenöt évesek tudását felmérő PISA (*Programme for International Student Assessment*) elemzéseiben az a tanuló minősül reziliensnek, aki az adott országban családi háttere alapján az alsó negyedbe, ugyanakkor az összes tanuló eredményei alapján az azonos háttérrel rendelkező diákok legjobban teljesítő felső negyedébe tartozik. A háromévenként lebonyolított adatfelvételek a szövegértés, a matematika és a természettudományok közül egy-egy területet kiemelten kezelnek. Az utolsó három adatfelvétel alapján mindhárom terület esetében megfogalmazható, hogy nemzetközi összehasonlításban Magyarországon a reziliens tanulók aránya alacsony (OECD 2016; 2019; 2023). Vagyis hazánkban a hátrányos helyzetű tanulók társadalmi mobilitása alig képzelhető el az iskolán keresztül, másképpen fogalmazva: a magyar iskolarendszerben a méltányosság alacsony szintű.

Nyilvánvaló, hogy a kedvezőtlen otthoni körülmények valamennyire minden országban negatívan befolyásolják a kevésbé előnyös társadalmi-gazdasági helyzetű családok gyermekeinek iskolai karrierjét (Fejes et al. 2013). Azonban néhány ország iskolarendszere e hatásokat jelentősen mérsékli. A magyar rendszer felerősíti e hatásokat, amely jelentős részben a már az iskolakezdekéskor azonosítható extrém mértékű szelekcióhoz kötődik. A tanulók valamilyen szempontok szerinti, különböző intézménytípusokba, oktatási programokba irányítása – vagyis a szelekció – természetes jelenség, többek között a különböző foglalkozásokra, szakmákra való felkészítés teszi ezt szükségessé. Ugyanakkor számos országban ez az indokolhatónál jóval korábban megkezdődik, és – bár általában a folyamatot befolyásoló szereplők a tanulók képességeivel indokolják ezt – a tanulók családjának társadalmi-gazdasági pozícióján alapul. Magyarországon is ez a helyzet, az általános iskolába kerüléssel nagymértékben eldől a későbbi iskolai karrier. Az extrém szelekció (szegregáció) a tanulási problémák kumulálódásának következtében, a pedagógiai erőforrások szűkössé válásán, a tanári kontraszelekción, az intézmények korlátozottabb anyagi lehetőségein és a kedvezőtlen motivációs folyamatokon keresztül a meglévő hátrányok felerősödéséhez vezet azokban az iskolákban, amelyekben magas a hátrányos helyzetű tanulók aránya. Vagyis a kevésbé előnyös társadalmi-gazdasági háttérű családok gyermekeinek számottevő része a szegregáció következtében alacsonyabb minőségű oktatásban részesül (lásd még: Fejes 2013; Kertesi – Kézdi 2009). Fontosnak tarjuk

megjegyezni, hogy az elérhető adatok szerint a magyar iskolarendszerben a szegregáció folyamatosan erősödik (például Bazsalya – Hörich 2020; Fejes – Szűcs 2018; Varga 2022; Hermann et al. 2023).

Az országok többségében, így Magyarországon is különféle hátránykompenzáló programokat indítanak annak érdekében, hogy az alacsony szocioökonómiai helyzetű családok gyermekeinek iskolai sikerességét támogassák. E programok hosszú távú célja, hogy az iskolai sikerességén keresztül szélesítsék az érintettek munkaerőpiaci lehetőségeit, ezáltal javítsák életkörülményeiket. Ugyanakkor e programok az érintettek egyéni haszna mellett számos társadalmi előnnyel is járnak (lásd Fejes et al. 2020). Hazánkban jelenleg a tanoda az egyik legnagyobb költségvetéssel működő hátránykompenzáló program.

A továbbiakban e kezdeményezés, illetve a tanodai önkéntesség sajátosságainak bemutatására vállalkozunk.

A TANODÁK MÓDSZERTANÁNAK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A tanodák módszertanát megalapozó, hátránykompenzáló kezdeményezések az 1990-es évek közepén kezdték meg működésüket.

- Az első szakmai műhelyekre a kísérletezés, az alapvető sztenderdek kialakítása volt jellemző (Szőke 2016; Boros 2019).
- A 2000-es évek közepétől európai uniós pályázati források segítették a modell elterjedését.
- A 2010-es évek elejére tehető a tanodák tömegesedése: a 2012-es TÁMOP-pályázatokon már összesen 177 projekt kapott támogatást, 2017-18-ban pedig közel 300 tanoda működött EFOP/VEKOP-forrásból.
- 2019-től a tanodák a közoktatási-köznevelési területről a gyermekvédelmi törvény hatálya alá kerültek, működésüket egy kormányrendelet (226/2018., XII. 4.) szabályozza. A jogszabályban előírt infrastruktúra és humán erőforrás rendelkezésre állása alapján a kormányhivatalok engedélyezik a tanodák indítását, illetve ezen intézmények ellenőrzik rendszeresen az előírt feltételek teljesülését. Sztenderdizáltabb lett tehát a tanodák működése, az európai uniós pályázatokon alapuló finanszírozást pedig felváltotta egy állami támogatáson alapuló rendszer (Kovai – Szőke 2021; Szűcs – Fejes 2021).

A tanodák szabályozása, finanszírozása, beágyazottsága az elmúlt negyedszázad alatt több alkalommal átalakult, de az alapvető funkciójuk változatlan: olyan szolgáltatásokat kínálnak

hátrányos helyzetű tanulók számára, amelyeket középosztálybeli kortársaik rutinszerűen megkapnak családjuktól, iskolájuktól. A tanodák a kötelező iskolai foglalkozások mellett, délutánonként (és az iskolai szünetekben, illetve esetenként hétvégén) működnek, a tanodás gyermekek és fiatalok⁴ önkéntes részvételével. A tanodák tevékenységeinek lényeges, a formális oktatástól eltérő jellemzőjének *a célcsoport sajátosságaihoz rugalmasan alkalmazkodó működésmódját, komplex pedagógiai megközelítését tekinthetjük*, ami számos olyan lehetőség kiaknázását teszi lehetővé, amelyek a formális oktatás keretei között alig vagy jóval nehezebben megvalósíthatók. Példaként a szabadidős és a közösségfejlesztő programokat (Kelemen 2016), az innovatív pedagógiai módszerek alkalmazását (Balázs 2016; Csík 2016; Fejes 2016; Lencse 2016a), a roma tanulók identitását megerősítő tevékenységeket (Baráth 2016a), a megszokottól eltérő pedagógus-diák viszonyt, valamint az önkéntes segítők magas arányát (Lencse 2016b; Szűcs 2016) említhetjük.

A *tanoda definíciója* is több alkalommal változott az 1990-es évek óta, részben a tömegesedésnek, az intézményesülésnek, a finanszírozási változásoknak köszönhetően, részben a természetes fejlődés, az önreflexió következtében. A 2010-es évek közepe óta használt, a TanodaPlatform-hálózat⁵ által megfogalmazott, és az állami (pályázatkíró) szervek által átvett definíció jól leírja a tanodák fontosabb jellemzőit napjainkban: *„[a] tanoda civil vagy egyházi szervezetek által működtetett, helyi sajátosságokra, a gyermekek, fiatalok önkéntes részvételére és egyéni szükségleteire építő innovatív szemléletű hátránykompenzáló kezdeményezés, amely egy autonóm módon használt közösségi szinten valósul meg. A tanoda olyan, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó[...] komplex szolgáltatást nyújt, amelyet a közoktatási rendszerben kevésbé sikeres, a társadalmi perifériára szoruló gyermekek és fiatalok korlátozottan vagy egyáltalán nem érhetnek el.”* (Fejes – Szűcs 2016:13)⁶

---

⁴ A tanulmányban a „tanuló” helyett többnyire a „tanodás” kifejezést használjuk, ezzel is hangsúlyozva a tanoda iskolától eltérő funkcióját. Azonban a tanodák munkatársai esetében fenntartjuk a „tanodapedagógus” kifejezés használatát, a „pedagógus” szó eredeti, kiterjesztett jelentését alkalmazva. A térítésmentesen dolgozó tanodapedagógusok, mentorok és egyéb szakemberek kapcsán több alkalommal használjuk az önkéntes, illetve a munkatárs megkülönböztetést. Ennek definíciós oka van, az önkénteseket a fizetett dolgozókhhoz hasonlóan a munkaközösség tagjának tekintjük.

⁵ A TanodaPlatform egy 2013 óta működő szakmai műhely, ami az innovatív szemléletű tanodák hálózatba szervezésével, érdekképviseletével, valamint módszertani fejlesztések generálásával, terjesztésével foglalkozik (Fejes – Szűcs 2016; Szűcs 2015). E tanulmány szerzői a TanodaPlatform alapító tagjai és meghatározó szereplői.

⁶ Az 1997. évi XXXI., „A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról” című törvény 38/B.§-a az alábbi módon definiálja a tanodát: „(1) A tanoda olyan, elsősorban rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő, vagy hátrányos helyzetű vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és kivételesen fiatal felnőttek számára

A meghatározás értelmezésében a *Tanodaszterd* (2015) elnevezésű szakmai háttérdokumentum feladatmegjelölései segítséget jelentenek.⁷ Ezek szerint 1) a tudatos életpálya-építés támogatása; 2) az egyéni igényeken és szükségleteken alapuló tanulástámogatás; 3) a közösségfejlesztés; 4) a szabadidős tevékenységek biztosítása; és 5) a társadalmi integráció elősegítése az az öt feladattípus, amelyekben belül a tanodáknak részben kötelező, részben ajánlott feladatokat kell elvégezniük.⁸

2019-től egy szakmai ajánlásba épült be a korábbi *Tanodaszterd*, amely szerint 1) a tanulástámogatás; 2) a lemorzsolódás megelőzése; 3) a mérések megszervezése; 4) a szabadidős programok; 5) a sport- vagy kulturális programok; 6) a nyitott tanodai programok; 7) a családlátogatások; 8) a családi közösségi programok; és 9) a digitális kompetencia fejlesztése tartoznak a kötelezően biztosítandó szolgáltatások körébe. Ezek mellett az önként vállalt szolgáltatások körében szereplő feladat lehet a nyári táborok és szakmai műhelyek szervezése, az iskolai közösségi szolgálat támogatása, valamint az étkeztetés (Belügyminisztérium 2023).⁹

A tanodák működését 2019 óta alapvetően meghatározó 226/2018., XII. 4. kormányrendelet elvárásai szerint a tanodák legalább heti négy nap nyitvatartás mellett, legalább összesen heti 120 munkaórányi szolgáltatás keretében, tanodásonként legalább heti négy órát foglalkoznak a tanodába járó gyermekekkel és fiatalokkal. Egy tanodában 20-30 között változik a hivatalos

---

nyújtott, önkéntesen igénybe vehető társadalmi felzárkózást segítő, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó, prevenciós szolgáltatás, amely az Nktv. szerinti kötelező tanórai és egyéb foglalkozásokon való részvétel idején kívül, valamint a tanítási szünetekben segíti elő a szociokulturális hátrányok kompenzálását, a tanulmányok folytatását, a társadalomba való sikeres beilleszkedést, az életpálya-tervezést és a szabadidő hasznos eltöltését.

(2) A tanoda a szolgáltatásait a helyi sajátosságokra és a gyermekek egyéni szükségleteire építve, a szülők bevonásával, a gyermek nevelési-oktatási intézményével, a család- és gyermekjóléti szolgálattal, a család- és gyermekjóléti központtal, a helyben elérhető egyéb, az érintett korosztály számára szolgáltatást nyújtó intézménnyel, valamint szükség esetén a gyermekvédelmi jelzőrendszer egyéb tagjával együttműködve nyújtja. A szolgáltatásnyújtás helyszínén kizárólag tanoda ellátás biztosítható.”

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv>

⁷ A *Tanodaszterd* idézett változata 2015-2019 között szabályozta a tanodák szakmai működését, az európai uniós pályázatok mellékleteként. A *Tanodaszterd*nek korábban hatályos változatai is léteznek, de ebben az írásban a legutóbbi, aktuális változatra hivatkozunk.

⁸ Az alábbi feladatok kötelezően ellátandók, a fentebb felsorolt főtevékenységeken belül: (1.1) szociális és érzelmi nevelés; (1.2) mentálhigiénés fejlesztés; (2.1) megfelelő tanulási környezet és infrastruktúra biztosítása; (2.2) alapkészségek fejlődésének támogatása, kiemelten szövegértés-fejlesztés és matematikai alpműveletek; (2.3) tanulásmódszertan; (3.1) közösségi tér és programok biztosítása; (3.2) együttműködés a családokkal; (5.1) integrált közösségi programok megvalósítása a Tanodában és a Tanodán kívül (*Tanodaszterd* 2015).

⁹ Az EMMI által 2019-ben kiadott szakmai ajánlás frissített, Belügyminisztérium által létrehozott változatát tekintjük irányadónak a tanulmányban.

gyermekszám. 2022-ben a Központi Statisztikai Hivatal nyilvántartása szerint összesen 186 tanodában 5582 tanuló (1846 alsó tagozatos, 2973 felső tagozatos és 763 középiskolás) vett részt az állami finanszírozású tanodák programjaiban (Központi Statisztikai Hivatal 2023).

Az első tanodák megalakulása mögött az az alapvető feltevés állt, hogy a „hagyományos” iskola a roma tanulók sajátos szükségleteihez nem alkalmazkodik megfelelően, amit egy eltérő szemléletű intézmény ellensúlyozhat (például Kerényi 2005). Bár később, az európai uniós pályázati ciklusokban százalékos elvárásokat is megfogalmaztak a roma tanulók bevonása kapcsán, az állami finanszírozásra való áttéréskor a jogszabályban ez a kitétel már nem kapott helyet. Annak ellenére, hogy a roma tanodások arányáról jelenleg pontos adatokkal nem rendelkezünk, arányuk bizonyosan jelentős, hiszen 2019 óta a központi költségvetésből a már létező tanodák kaptak finanszírozást. Ezek többsége pedig olyan kezdeményezés volt, amelyek korábban európai uniós forrásból működtek, így teljesíteniük kellett a roma tanodások arányára vonatkozó elvárásokat. Ez pedig azt jelentette, hogy olyan településen vagy településrészen kínáltak támogatást, ahol elérhető közelségben éltek megfelelő számban roma gyermekek és fiatalok. Minden bizonnyal a tanodák többsége ugyanezen közösségekben végzi továbbra is munkáját.

A már idézett, a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisában megjelenített tanodákon kívül további kezdeményezéseket is meg kell említeni a tanodák vizsgálatakor. Számos oktatási tevékenységet folytató intézmény, szervezet létezett az elmúlt évtizedekben, amely az iskola régies elnevezését felvéve a tanoda nevet viselte, ugyanakkor nem tartozott a fentebb meghatározott kezdeményezések közé (például színtanodák). Megemlíthető továbbá néhány olyan kezdeményezés is, amelyek elnevezésében vagy akár identitásában nem szerepel a tanoda kifejezés, azonban az általuk végzett tevékenységek nagyrészt megfelelnek a korábban leírtaknak, így véleményünk szerint a tanoda típusú kezdeményezések közé sorolhatók (például a Van Helyed! Alapítvány, a Bagázs Egyesület, a Deviszont Közösségi Tér, a Rosa Parks Alapítvány és az InDaHouse Hungary Egyesület programjai).

Összességében elmondható, hogy 2020-as években Magyarországon nagyságrendileg 200 tanoda és tanoda típusú kezdeményezés működik. A nem állami finanszírozású kezdeményezések között felülreprezentáltak a nagy elismertséggel és kiemelkedő módszertani háttérrel rendelkező műhelyek – az előző bekezdésben említettek mellett ide sorolható még például az Igazgyöngy Alapítvány Toldi Tanodája, vagy a pécsi Élmény Tár

Tanoda –, de a szervezetek döntő többsége a kormányrendelet elvárásait követi, és állami finanszírozásból működik.

Az állami finanszírozás időszaka ezidáig három ciklusra osztható: 2019–2020 között a modell kipróbálása zajlott, hiszen ekkortól kerültek át a tanodák a közneveléstől a szociális szférához, illetve ekkortól lehetett a kiszámíthatatlan módon megjelenő európai uniós pályázati kiírások helyett állami pályázati forrásokra jelentkezni. 2021–23, illetve 2024–26 között hároméves megvalósítási időszakú pályázatokat írt ki a területért felelős Belügyminisztérium.

A 2024 januártól induló finanszírozási ciklusban 180 tanodát támogattak, 30 mentorált tanuló esetében évi 17,5 millió forint összeggel. Bár az előző időszak finanszírozásához képest emelkedett a támogatás összege,¹⁰ valójában az évek során rendkívüli mértékben inflálódott a közüzemi költségek, az üzemanyag, az élelmiszerek árának és a garantált bérminimumnak az emelkedése miatt (lásd Szűcs – Fejes 2019; Fejes – Szűcs 2022), így a tanodák finanszírozása – a kormányrendelet és a szakmai ajánlás elvárásaival összevetve – *továbbra is a működőképességet veszélyeztető módon alulfinanszírozott és kapacitáshiányt előidéző.*

A TANODÁK HETEROGENITÁSÁT MEGHATÁROZÓ FŐBB SZEMPONTOK

A tanodamozgalom bemutatásakor érdemes részletesen kitérni a tanodák nagyfokú heterogenitására. Amellett, hogy a tanodák általános jellemzője a helyi igényekhez igazított működés, amelynek következtében egyfajta diverzitás jellemzi a tanodaszférát, ez a diverzitás az önkéntesek számára kínált lehetőségeket is befolyásolhatja.

A szervezeti háttér, a tanoda fejlődéstörténete, a tevékenységek fókusza, az iskolához és a családokhoz való viszony, a tanodások és a munkatársak összetétele szempontjából a tanodák számos típusa azonosítható. E fejezetben kísérletet teszünk a legfontosabb különbségek áttekintésére. A főbb szempontokat összegző 1. táblázat korábbi kutatásokon (Binder 2019; Lannert et al. 2013; Márton 2016; Németh, 2009; Szűcs, 2014), valamint gyakorlati tapasztalatainkon alapul.

1. táblázat A tanodák működését meghatározó főbb szempontok

Szempont	Fontosabb változók

¹⁰ 2021-2023 között az állami finanszírozásból működő tanodák évi 13,5 millió forint támogatást kaptak 30 tanodás mentorálása esetén. Az alulfinanszírozott helyzetet indirekt módon elismerve a Belügyminisztérium 2022-ben 2 millió, 2023-ban összesen 4 millió forint kiegészítő támogatást folyósított minden tanodának.

Tanodások jellemzői	Életkor
	Lakóhely
	Rászorultság mértéke
	Identitás
	Létszám
Munkatársak jellemzői	Tanodapedagógusok specializációja
	Tanodapedagógusok viszonya a közoktatási rendszerhez
	Önkéntesek
Stabilitás, szervezeti háttér	Helyszín, ingatlan
	Források
	Fenntartó
	Formális jogi státusz
Együttműködések	Együttműködés a családdal
	Együttműködés az iskolával
Módszertan	Pedagógiai célkitűzések
	Innováció
	Tevékenységek fókusza

Forrás: Szűcs – Fejes 2021:21 alapján.

A tanodások jellemzői

Életkor. Az életkori skála az első osztályos tanulótól az érettségiző tanulóiig terjedhet, ugyanakkor a tanodák egy része viszonylag homogén (például csak középiskolásokkal), míg más részük heterogén életkori csoporttal foglalkozik. A tanodások jellemző életkora a kínált programokat, főként a szabadidős programok jellemzőit, de az önkénteseknek kínált tevékenységeket is befolyásolhatja.

Lakóhely. Külterületen lakóktól a nagyvárosban élőkig a települési lejtő minden szintjéről kerülnek ki tanodások. A tanodák egy része e tekintetben is lehet vegyes összetételű (például egy nagyváros több településrészéről is fogad tanulókat). A tanodák másik része egy konkrét szegregátum (városrész vagy akár egy kistelepülés egésze) közösségével foglalkozik. A kisebb településeken a különféle szolgáltatások nehezebb elérhetősége miatt gyakran egyfajta közösségi házként működnek a tanodák, ahol a szülők vagy a tágabb közösség számára is kínálnak programokat, ami ugyancsak meghatározó lehet az önkéntesek bevonása terén.

Rászorultság mértéke. A tanodák filozófiájától függ, hogy a leginkább rászoruló, extrém hátrányokkal vagy lemaradással küzdő tanulók támogatására fókuszálnak, vagy azokra a szociálisan hátrányos helyzetű tanulóakra, akik a tanodai támogatással reálisan mobilitásra lehetnek képesek. Ez utóbbi esetben az önkéntesek bevonása kapcsán a képességfejlesztés mellett az iskolai elvárásoknak való megfelelés is hangsúlyosabb lehet.

Identitás. A roma-cigány tanodások arányát több pályázati kiírás a 2020-as éveket megelőzően legalább 30 százalékban határozta meg. A tanodák egy része homogén roma-cigány közösségekkel dolgozik, míg a heterogén közösségeket építő tanodák körében definíció szerint változatos az arányok megoszlása. Így az arányok vélhetően jelentősen befolyásolják a roma kultúra megőrzésével, ápolásával kapcsolatos programokat.

Létszám. Az állami támogatásból finanszírozott tanodákban a szolgáltatást az azt közvetlenül igénybe vevők létszáma határozza meg, ami a pályázati előírásoknak megfelelően 20-30 fő közé tehető. A tanodák egy része ennél jóval nagyobb (nem hivatalos) létszámmal dolgozik, például azért, mert az általuk támogatott közösség igényeihez, gyermeklétszámához próbálnak igazodni.

A munkatársak jellemzői

Tanodapedagógusok specializációja. A tanodák egy részében a teljes munkaidőben tanodai munkát végző tanodapedagógusok alkotják a szakmai stáb magját, míg más tanodákban az olyan, közoktatásban dolgozó pedagógusok a meghatározók, akik melléktevékenységként foglalkoznak tanodai munkával. Ebben az esetben lényegi, a tanoda ethoszát befolyásoló kérdés, hogy a tanodás gyerekek iskolájának pedagógusai dolgoznak-e a tanodában, vagy attól függetlenek a pedagógusok. Az előbbi megoldást korábban több pályázati kiírás, szakmai ajánlás is próbálta visszaszorítani. A leszakadó térségekben, ahol a tanodák munkájára kiemelten szükség lenne, a szakemberhiány fokozottan nehezíti a hátránykompenzáló programok működését. Azokon a településeken tehát, ahol a legfelkészültebb innovátorokra lenne szükség, gyakrabban dolgoznak ugyanazon pedagógusok a tanodában. *Ez akár úgy is értelmezhető, hogy a tanodák egy része azon pedagógusokra támaszkodik, akiknek a délelőtti iskolai munkáját kompenzálnia kellene a tanodaprogramnak.*

Tanodapedagógusok viszonya a közoktatási rendszerhez. E tekintetben a közoktatási rendszerre potenciális szövetségként tekintőktől a közoktatási rendszert kritikusan elutasító, abból tudatosan kivonuló tanodákig és tanodapedagógusokig terjed a skála.

Önkéntesek. A tanodák jelentős része törekszik az önkéntesek bevonására, mivel fontos, esetenként akár alapvetően szükséges kapacitásnövelő elemként tekintenek e lehetőségre. Célcsoportjaik, lehetőségeik, illetve az általuk végzett tevékenységek sokfélék lehetnek, ami ugyancsak jelentősen differenciálhatja a tanodákat (lásd jelen tanulmány *Tanodai önkéntesség keretei* című fejezetét).

Stabilitás, szervezeti háttér

Helyszín, ingatlan. A saját tulajdonú épülettel vagy tartós (gyakran önkormányzati, egyházi tulajdonú) bérleménnyel rendelkező tanodák könnyebben működtetnek autonóm közösségi teret, míg mások esetenként hierarchikus viszonyban, napi gyakorlatukban is korlátozott keretek között dolgoznak.

Források. A tanodák döntő többsége állami pályázati forrásból működik. Ezek egy része az állami forrásokon kívül jelentős mértékű egyéb (például egyházi, civil, piaci-vállalati) természetbeni, anyagi támogatásokat, illetve magánadományokat tud mozgósítani. Néhány tanoda társadalmi vállalkozások működtetésével (például fair trade vagy adománybolt-jellegű szolgáltatások kiépítésével, módszertani képzések meghirdetésével) próbálja stabilizálni a finanszírozását.

Fenntartó. A tanodák fenntartói civil szervezetek vagy egyházak, néhány esetben önkormányzatok. A civil szervezetek egy része egyházi háttérű, egy további része pedig oktatási intézményhez kötődik (például iskolai alapítvány). Az egyházi háttérű tanodák aránya növekedett az utóbbi években, míg az iskolai háttérűeké csökkent. Az egyházak által fenntartott tanodák a 40/2018. (XII. 4.) EMMI rendelet 17. §-a alapján felmentést kapnak a módszertani követelmények teljesítése alól, *így a fenntartói háttér számos fontos különbség forrása lehet.*

Formális jogi státusz. 2019-től csak kormányhivatal által jóváhagyott működési engedéllyel rendelkező program minősül hivatalosan tanodának. Történetük, identitásuk, tájékozatlanságuk miatt azonban ennél szélesebb a tanoda önmegjelölést használók, vagy hasonló célokat kitűző, szemléletet és módszertant alkalmazó – tanoda típusú programokként említhető – kezdeményezések köre. A tanodamozgalom szereplői körében nem a hivatalos működési engedély léte legitimál egy tanodát, hiszen elismert, modellértékű programok egy része sem használhatja jogi státusza szerint a tanoda megjelölést. Ugyanakkor a tanodák többsége – mivel ez az állami finanszírozás alapfeltétele – engedéllyel rendelkezik.

Együttműködések

Együttműködés a családdal. A családokkal történő együttműködés alapvető elvárás a tanodákkal szemben, a mindenkor pályázati kiírások is célcsoportként definiálják a gyerekek hozzátartozóit. A család és a tanodák viszonya a rendszeres kapcsolattartástól az elmélyült, szimmetrikus együttműködésig terjedhet, amely esetében mindkét fél internalizált értéként tekint a kapcsolatra. Ez lehetőséget kínál arra, hogy a szülők is formálják a tanoda működését, több szerepben is részesei legyenek a programoknak, illetve a tanodapedagógus a tanodást érintő döntések legitim szereplőjévé, esetenként a család mentorává is válik. Erre a kapcsolatra alapozva néhány tanoda komplex szociális programot működtet. A tanodák többségére jellemző, hogy több testvért fogadnak egy családból, néhány esetben pedig egy-egy szülő a tanoda munkatársa, illetve önkéntese.

Együttműködés az iskolával. Mind a pályázati elvárások, mind a mindennapi működésben előforduló situációk valószínűsítik, hogy a tanodák legalább a kapcsolattartás szintjén együttműködjenek iskolákkal. Az együttműködés minősége a szinergenstől a konfrontációig terjedhet. A tanodák egy része aktív, egyenrangú kapcsolatban áll az iskolákkal, közös programokat valósítanak meg, akár a tanodások, akár a tanodapedagógusok (például közös továbbképzések) szintjén. A másik véglet, hogy a két fél kölcsönösen megkérdőjelezi a másik felkészültségét, elköteleződését. A tanodák egy része több intézménnyel, több intézménytípussal (általános iskolával, középiskolával) is együttműködik. Mások (például a kistélepüléseken, vagy a szegregátumban működő tanodák) egyetlen iskolával építenek ki kapcsolatot. Utóbbi speciális esete, amikor egy iskolai alapítványon keresztül valójában egy iskolai program valósul meg a tanodában.

Módszertan

Pedagógiai célkitűzések. A tanodák egy része a korrepetálásra, a házi feladatok elkészítésére, dolgozatokra, vizsgákra való felkészülés támogatására, más része pedig a kompetenciák fejlesztésére koncentrál. Másként fogalmazva: vannak tanodák, amelyek az iskolai célrendszert követik, és vannak olyanok is, amelyek ezt nem kezelik prioritásként.

Innováció. A tanodák egy része tanulószervezetként, pedagógiai laboratóriumként tekint magára. Nemcsak lehetőségként, de akár alapfeladatként is kezeli az innovatív pedagógiai módszerek adaptálását, fejlesztését, disszeminálását, kívánatosnak tartva e metódusok megjelenését a közoktatási intézményekben. A tanodák egy másik csoportja sem módszertani,

sem szakpolitikai értelemben nem rendelkezik ezzel az identitáselemmel, illetve kevésbé nyitott az innovatív módszerek alkalmazására.

Tevékenységek fókuszsa. A tanodák között vannak olyanok, amelyek specializálódnak, akár tantárgyak vagy kompetenciaterületek szintjén (például idegen nyelv oktatása, szövegértés-fejlesztés), akár a Tanodasztenderben, szakmai ajánlásban meghatározott feladatkörök szintjén (például művészeti tevékenységek, identitástudat erősítése, tehetséggondozás). A specializáció esetenként nem tudatos döntés következménye, hanem a rendelkezésre álló infrastruktúra, humán erőforrások vagy a megjelenő igények által meghatározott jellemző.

A TANODAI ÖNKÉNTESÉG KERETEI

Az önkéntesség megjelenése a tanodákat szabályozó dokumentumokban

A tanodák működését az elmúlt évtizedben meghatározó háttérdokumentumok közül mind a *Tanodasztenderben*, mind a minisztériumi *szakmai ajánlásában* említésre kerül a tanodai önkéntesség. A Tanodasztenderben „*A tevékenységek megvalósítását támogató eszközök, módszerek*” című fejezet részeként esik szó az önkéntességről. A szöveg utal arra, hogy a tanoda szakmai csapatának a kapacitásnövelésen túl a tanodai önkéntesség az „önkéntesek szakmai és emberi fejlődésére, hátrányos helyzetű tanulók/emberek társadalmi integrációja iránti elköteleződésük növelésére is lehetőséget biztosít” (Tanodasztenderd 2015:7). Ezen kívül javaslatként összegyűjti azokat a célcsoportokat, amelyek tipikusan önkéntesek lehetnek a tanodákban: „felsőoktatási hallgatók gyakorlatszerzési lehetőségének biztosítása; iskolai közösségi szolgálat működtetése; egyéb kortárs segítő rendszer kialakítása; külföldi önkéntes programokban való részvétel (pl. EVS, ifjúsági csere); nyugdíjaskorú önkéntesek bevonása (pl. nyugdíjas pedagógusok); CSR programokkal történő együttműködés (pl. vállalati önkéntes programok)” (Tanodasztenderd 2015:7).

A szakmai ajánlás három szempontból foglalkozik az önkéntességgel. Egyrészt tisztázza, hogy „önkéntes jogviszony keretében alapfeladat-ellátást nem lehet végezni, így az önkéntesek által végzett munkaórák nem számítanak bele a rendelet által kötelezően előírt heti 120 óra munkaidőbe” (Belügyminisztérium 2023:14). Másrészt azt is egyértelművé teszi, hogy a tanoda munkatársai „nem kontakt jellegű munkavégzés” keretei között elszámolhatják az önkéntesek szervezésére, koordinálására szánt munkaórákat a fent említett munkaidőkeretbe (Belügyminisztérium 2023:15). Végül pedig a dokumentum ajánlásokat fogalmaz meg

az önkéntesség formáira vonatkozóan. A formális önkéntesség keretében egy életkori felosztást alkalmaz a célcsoportokra vonatkozóan (14-30 éves fiatalok; 30-60 éves felnőtt önkéntesek; 60 év feletti senior önkéntesek), amit a 2005. LXXXVIII. törvény alapján definiált jogviszonnal rendelkező, közérdekű önkéntesek csoportjával egészít ki. Esetükben azt javasolja, hogy az „önkéntesek fogadására szükséges elkészíteni egy menedzsment tervet (pl. önkéntesek toborzása; megtartása, önkéntes munka elismerésének módja), mit lehet önkéntesként a tanodában tenni, mikor lehet önkénteskedni” (Belügyminisztérium 2023:35). A formális részvételen túl az „informális önkéntesség” lehetősége is szerepel a dokumentumban: „szülőket, kortársakat, családtagokat, egyetemi hallgatókat is bevonhat a Tanoda, akik közreműködnek egy-egy program, rendezvény lebonyolításában” (Belügyminisztérium 2023:35).

Az önkéntesség megvalósulási formái a tanodákban

A tanodai önkéntesség esetében a felsőoktatási hallgatók bevonása a legjobban dokumentált gyakorlat (például Mayer 2022; Lencse 2016b; Szűcs 2016), vélhetően azért, mert e modellt lehet leginkább stabilan, rendszerszerűen működtetni a programokban. Értelemszerűen főként pedagógusjelöltek és segítő foglalkozásokra (szociális munkás, szociálpedagógus stb.) készülő hallgatók bevonása a leggyakoribb, akik nemcsak önkéntesként jelennek meg, hanem esetenként a képzésükbe ágyazott keretek között vesznek részt a programban, formálisan gyakorlati helyszíneként kezelve a tanodát. Nagyvárosi környezetben, kiemelten szakirányú felsőoktatással rendelkező településeken jóval könnyebb tehát önkéntes támogatói kört szervezni, illetve kompetens, kvalifikált önkénteseket biztosítani, mint a központoktól távoli kistépüléseken. Azonban az utóbbi formára is több sikeres kezdeményezés is ismert – például az Igazgyöngy Alapítvány által működtetett Toldi Tanoda, ami közel 250 km-es utazást rendszeresen vállaló, budapesti önkéntesek kezdeményezésére jött létre (Lencse 2016b).

A nagyobb térbeli távolságokat áthidaló programok esetében releváns kérdés az online mentorálás megszervezése is. A tanodák esetében e próbálkozások általában a jelenléti és online mentorálás együttes megszervezését jelentik, ami fenntarthatóbbá teszi a mentorálást, az utazásra fordított költségek és idő egy részének megtakarításával (Lencse 2016b:41). A koronavírus időszakában számos tanoda megtapasztalta az online kapcsolattartásra alapozott munka kihívásait, ami az önkéntesség szempontjából is releváns tapasztalatokkal járt. A vizsgálatok azt mutatják, hogy nemcsak a tanodás gyerekek, de az önkéntesek esetében is

nehezebb volt a személyes kapcsolatok hiánya miatt az együttműködés fenntartása (Fejes – Szűcs 2021).

Több tanoda kísérletezik az Európai Szolidaritási Testület programjainak segítségével külföldi önkéntesek fogadásával, akik mind a nyelvtanításban, mind a kulturális sokszínűség biztosításában támogatni tudják a tanodai programokat. Az iskolai közösségi szolgálat középiskolások kortárs mentorként való bevonására biztosít lehetőséget, elősegítve így a heterogén társadalmi környezet megteremtését a tanodákban.

A tanodai önkéntességet, számos más típushoz hasonlóan a toborzás – felkészítés – megtartás kulcsfeladatai szabályozzák. A lehetőségeket alapvetően meghatározza, hogy milyen kompetenciákkal, végzettséggel rendelkező önkénteseket tudnak-akarnak elérni a tanodák, illetve hogyan tudják belső képzésekkel felkészíteni őket a feladatuk elvégzésére. Kvalifikált, illetve formális belső képzésen felkészített önkéntesek természetesen inkább tudnak pedagógiai szempontból is meghatározó tagjaivá válni a szakmai stábnak, mint egy alacsony belépési küszöbű, kevésbé fókuszáltan toborzó, képzési lehetőséget nem biztosító program önkéntesei, akik így kevésbé alkalmasak önálló pedagógiai munka végzésére.

A toborzásba és felkészítésbe fektetett munka megtérülése természetesen arányos az önkéntesség időtartamával. Éppen ezért az emberi-közösségi szempontokon túl racionális megfontolásból is érdemes energiát fordítani az önkéntesek motivációinak felmérésére, fenntartására, integrációjuk, közösségük erősítésére. Emiatt több tanodában fontos és kiemelt feladat az önkénteskoordináció. Lencse Máté szavai jól összefoglalják e témakör alapszabályát: „Ritkán találkozni motiválatlan önkéntessel, elég műfajidegen dolog, de a motivációs szintek eltérhetnek, így ennek a munkának személyre szabottnak kell lennie. Elengedhetetlen, hogy egy szervezetben legyen egy olyan személy, aki az önkéntesek támogatásával (is) foglalkozik. (...) Ha egy önkéntes nem érzi hasznosnak magát, ha úgy érzi, hogy nélküle is működik a dolog, akkor el fogjuk veszíteni, mert úgy látszik, nincs rá szükség, de legalábbis nem találtuk meg a helyét.” (Lencse 2016b:44)

A tanodai önkéntesség előnyei a tanodák szempontjából

A tanodák szempontjából az önkéntesség jelentős kapacitásnövelő elem. Egyrészt az önkéntesek munkájának megszervezése reakció (lehet) a jelentős mértékű alulfinanszírozottságra, azaz általa kiegészítő munkaerőhöz jutnak a tanodák. A probléma összetettségét mutatja azonban a tapasztalat, hogy a forráshiányra adott válaszok (az

önkéntesszervezés mellett például az adománygyűjtés) újabb forráshiányt hoznak létre, mivel a megnövekedett jelentőségű és intenzitású kommunikációs és bázisépítő munka, illetve képzések miatt további, kapacitásokat igénylő feladatok jelenhetnek meg a tanodát fenntartó szervezetnél (Fejes – Szűcs 2022:62-63).

Másrészt nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is fejlesztheti az önkéntesség a kapacitásokat: lehetőséget nyújt a tanoda pedagógiai programjának színesítésére, hiányzó kompetenciák pótlására. Ez a szempont a tanodák komplex tevékenységének ismeretében kiemelten fontos, hiszen szinte teljesíthetetlenül sokféle tudásra van szükség egy, a szakmai ajánlásokat, Tanodasztenderdet szorosán követő program esetében. Gyakran a természettudományos-, informatikai- vagy idegen nyelvi fejlesztést is csak önkéntesek bevonásával tudják a tanodák megvalósítani. Ide kapcsolódik, hogy az önkéntesség megszervezése a tanodák számára a munkaerő-utánpótlás biztosítására is szolgálhat, hiszen számos esetben tanodapedagógusok válnak az önkéntesekből.

Említést érdemel, hogy az önkéntesek megjelenése a tanodai közösségben a társadalmi sokszínűség biztosítására is alkalmas. Hatalmas ereje lehet annak, ha a tanodásokéhoz hasonló szociális helyzetből érkező önkéntes, vagy akár egy korábbi tanodás mentorálja a tanodás gyermekeket, fiatalokat, de ez – a célcsoport mobilitási nehézségei miatt –, viszonylag ritka jelenség. A középosztálybeli segítők jelenléte heterogénebbé teszi a tanodai közösséget, növeli mind a tanodán belüli, mind a tanodán kívüli integrációs programok gyakoriságát (Baráth 2016b).

A tanodai önkéntesség hasznai az önkéntesek szempontjából

Az önkéntesek számára a tanodai munka hozzájárulhat a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos motivációk megéléséhez: gyakorlatorientált módon, rövid távú hatásokat is kiváltva, azonnali visszacsatolást nyerve végezhetik segítő munkájukat. A tanodák célkitűzéseiből és működési rendjéből fakadóan egy közösséghez való csatlakozást, a közösségi élmény megélését is elkerülhetetlenül megtapasztalja a tanodai önkéntes. Tevékenységük eredményeképp természetesen referenciát építenek, ami bármilyen munkakör esetében segítheti a későbbi elhelyezkedésüket, akár a társadalmi célokhoz való hozzájárulásuk elismerése, akár a valós körülmények között vállalt felelősség és a megszerzett munkatapasztalatok miatt. Emellett jelentősen befolyásolhatja a karrierdöntéseket, és

kiemelten hasznos lehet azok számára, akik az oktatási vagy a szociális szféra területén képzelik el a jövőjüket.

A tanodai önkéntesség egyik kiemelt célcsoportjáról, a pedagógusjelöltekről és a segítő hivatásra készülő hallgatókról külön is érdemes szót ejteni. Az általuk kiaknázható előnyök bemutatásakor egy, a tanodához hasonló céllal és módszertannal működő program részletesen dokumentált tapasztalataira támaszkodunk (lásd Fejes – Szűcs 2013; Fejes et al. 2014). A pedagógusi vagy segítő pályára készülő önkéntesek a tanodákban olyan szociális háttérű gyermekek, fiatalok körében szerezhetnek szakmai tapasztalatot, akikkel a jellemzően magas presztízsű gyakorlóiskolákban vagy gyakorlólhelyeken nem találkozhatnak. Önkéntesként gyakran kerülhetnek olyan helyzetekbe, amelyben aktív szereplőként, felelősséget vállalva kell fellépniük, a tanodai foglalkozások pedig olyan tapasztalatokat nyújthatnak számukra, illetve olyan nézőpontváltásra kényszeríthetik őket, amelyek következtében későbbi pályájuk során a hátrányos helyzetű tanulókkal kapcsolatos problémákra adekvátabb válaszokat adhatnak. Számos sztereotípiát, tévképzet felszámolását eredményezheti számukra a tanodai munka, átalakíthatja a cigányokkal-romákkal, illetve szegénységben élőkkel kapcsolatos attitűdjüket és a megoldási lehetőségekre vonatkozó véleményüket. A tanodák keretrendszere – például a tanodások önkéntes részvétele – elkerülhetetlenül rákényszeríti a tanodák munkájában részt vevő önkénteseket, hogy a tanulók személyiségéhez, érdeklődéséhez és igényeihez alkalmazkodva, innovatív módszertant kialakítva, önreflexív szemlélettel végezzék munkájukat. A tanodai önkéntesség hozzásegíti őket a valóságok¹¹ támogató közegben való megéléséhez, a pedagógiai vagy segítő hivatással járó kihívások kellően korai megtapasztalásához, s ezáltal megfelelő karrierdöntések meghozatalához.

ZÁRÓSZÓ

A tanoda *önmagában* nem alkalmas a hátrányos helyzetű tanulókat érő rendszerszintű méltányossági problémák megoldására, már csak az elért gyermekek és fiatalok létszáma miatt sem. Ugyanakkor elláthatja egy pedagógiai-szociális „laboratórium” feladatát,

---

¹¹ A valóságoknak vagy kritikus első év(ek)nek nevezett jelenség arra utal, hogy a pedagógusképzés elméleti orientáltsága és steril körülményei után felkészületlenül éri a pályakezdőket az iskolai feladatok jelentős része (Fejes et al. 2014:38).

amennyiben lehetőséget teremthet jógyakorlatok, innovatív módszerek fejlesztésével való kísérletezésre (Szűcs – Fejes 2021:62), ami a rendszerszintű változásokat támogathatja. E célkitűzés megvalósításában jelentős szerepet játszhatnak az önkéntesek, mind az elvégzett munka mennyiségét, mind a bevont tudások sokféleségét tekintve. Az innovációs központ-funkciót tovább erősítheti, hogy az önkéntesek jelentős része későbbi munkavégzése során fontos szerepet játszhat az innovatív módszerek és újszerű attitűdök elterjesztésében is.

A tanodai önkéntesség megerősítésének két iránya azonosítható egyértelműen a fenti áttekintésből: a célcsoport megerősítése, valamint az önkénteskoordináció, illetve az önkéntesek által végzett munka hatékonyságának növelése. Az egyetemi hallgatók önkéntessége mellett a külföldi önkéntesek fogadására és a nyugdíjas önkéntesek megszervezésére is vannak kísérletek a tanodák körében, de a célcsoport ezirányú kiterjesztésében jelentős lehetőségek mutatkoznak még a jövőben. Az iskolai közösségi szolgálat is alkalmas többletkapacitások kiépítésére. Bár e forma korlátaival számolni kell, hiszen a középiskolás diákokkal végzett munka másféle toborzást, felkészítést, feladatkört, koordinációt igényel, mint a többi célcsoport esetében, s a közösségi szolgálatot végző fiatalok attitűdje is eltérhet a többi önkéntesétől, a kortárs mentorálás és az integrált közösségi programok területén olyan programok alakíthatók ki, amelyeket más önkéntes célcsoportok nem tudnak biztosítani. A potenciális önkéntesek körének növelése érdekében nyilvánvaló segítséget jelenthetne a tanoda mint hátránykompenzáló program, illetve a tanodapedagógusi szerep szélesebb körű bemutatása, akár kampányszerű, akár rendszerbe ágyazott kommunikációs stratégia megvalósításával.

A bázis növelése mellett professzionálisabb keretrendszer biztosításával lehetne a tanodai önkéntesek munkájának eredményességét növelni. Strukturáltabb képzési lehetőségek biztosításával mind az önkéntesség vonzereje, referenciaértéke, mind a hatékonysága erősíthető lenne. E képzési csomagban esélyegyenlőségi, romológiai ismeretek és módszertani tudások átadására egyaránt szükség lenne. Jelentős előrelépés lenne az is, ha megtörténne az együttműködés rendszerszintű (nem egy-egy tanoda kapcsolatrendszerétől függő) kiépítése a felsőoktatási intézményekkel, releváns képzésekkel. Így a tanodák jelentős része stabilan, kiszámítható módon tudna kvalifikált önkénteseket fogadni, akik számára egyébként kiemelkedően hasznos, biztonságos és támogatott körülmények között végzett szakmai tapasztalatot tudna nyújtani. A tanodák fenntartóinak is szükségük lenne az

önkénteskoordinációt megerősítő tudástranszferre, akár képzések, akár tapasztalatcserék formájában.

Nyilvánvaló, hogy mind a bázis szélesítése, mind a hatékonyság növelése esetében áttörést jelenthetne egy központi stakeholder (például a szakmai munkát felügyelő Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság, a Belügyminisztérium, vagy a civil szerveződésű TanodaPlatform hálózata) szerepvállalása, amit bizonyos feladatok esetében egyszerűen nem tud betölteni egy-egy magányos tanoda vagy tanodák szegmentált csoportja. E paradigmaváltás kiemelt haszonélvezői lehetnének a centrumoktól távol működő, szakemberhiánnyal küzdő tanodák közösségei.

IRODALOM

Balázs Ákos (2016): Szövegértés-fejlesztés képregényekkel. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 87-94.

Baráth Szabolcs (2016a): Romológiai tartalmak interiorizációs lehetősége tanodában. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 143-144.

Baráth Szabolcs (2016b): Integráció és tanoda. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 180-184.

Baráth Szabolcs – Binder Mátyás – Fejes József Balázs – Vígh Tibor (2019): A tanodák jellemzői. In: Binder Mátyás (szerk.): *Tanodai tapasztalatok (2015–2019). Tanodajellemzők, egyéni fejlesztés, mérés. Záró tanulmánykötet*. Budapest: Oktatási Hivatal, pp. 7-26.

Bazsalya Balázs – Hörich Balázs (2020): Iskolák közötti egyenlőtlenségek alakulása 2010 után. *Educatio*, 29(3) pp. 425-448.

DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.7>

Bihari Ildikó (2022): A hátrányos helyzetű tanulók nem-kognitív kommunikációs készségfejlődése. A tanodák szerepének, eredményességének új szempontú megközelítése. *Esély*, 33(3) pp. 25-48.

DOI: <https://doi.org/10.48007/esely.2022.3.2>

Bihari Ildikó (2023): A hátrányos helyzetű tanulók nem-kognitív problémamegoldó készségének fejlődése a tanodában. *Acta Medicinæ Et Sociologica*, 14(36) pp. 41-69.

DOI: <https://doi.org/10.19055/ams.2023.05/31/2>

Binder Mátyás (szerk.) (2019): *Tanodai tapasztalatok (2015–2019). Tanodajellemzők, egyéni fejlesztés, mérés. Záró tanulmánykötet*. Budapest: Oktatási Hivatal.

Belügyminisztérium (2019): *Szakmai ajánlás a Tanoda szolgáltatás működtetésére*. Belügyminisztérium Gondoskodáspolitikáért Felelős Államtitkárság. Kiadva: 2023. 05. 23.

[https://tef.gov.hu/wp-](https://tef.gov.hu/wp-content/uploads/2023/05/Szakmai_ajanlas_a_Tanoda_szolgaltatas_mukodtetesere.pdf)

[content/uploads/2023/05/Szakmai_ajanlas_a_Tanoda_szolgaltatas_mukodtetesere.pdf](https://tef.gov.hu/wp-content/uploads/2023/05/Szakmai_ajanlas_a_Tanoda_szolgaltatas_mukodtetesere.pdf) Letöltve: 2024.01.13.

Boros Julianna (2019): *Cigány, roma fiatalok életútja. Egy iskolán kívüli esélynövelő, tanoda-típusú program tagjainak vizsgálata*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. Kézirat, doktori disszertáció.

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23168/boros-julianna-phd-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Letöltve: 2024.01.21.

Csik Orsolya (2016): Vitakultúra-fejlesztés a tanodában. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 95-100.

Fejes József Balázs (2013): Miért van szükség deszegregációra? In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*. Szeged: Belvedere Meridionale, pp. 15-35.

Fejes József Balázs (2014): Mire jó a tanoda? *Esély*, 26(4) pp. 29-56.

Fejes József Balázs (2016): Szövegértés-fejlesztés a tanodában. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 81-86.

Fejes József Balázs – Kelemen Valéria – Szűcs Norbert (2013): *Szülők mentorálása a hátrányos helyzet átörökítésének megelőzése érdekében*. Szeged: SZTE JGYPK.

Fejes József Balázs – Kelemen Valéria – Szűcs Norbert (2014): *A Motiváció Hallgatói Mentorprogram modellje. Útmutató felsőoktatási hallgatók részvételével szervezett hátránykompenzáló programok megvalósításához*. Szeged: SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézet.

Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2013): Pedagógusképzés és hátránykompenzálás. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*. Szeged: Belvedere Meridionale, pp. 171-188.

Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2016): A tanodaszféra és a TanodaPlatform kapcsolódási pontjai. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 13-21.

Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2018): Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 11-30.

Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2021): Digital learning for disadvantaged students during Covid-19: Perceptions of teachers in Hungary's after-school programmes. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 7(3) pp. 60-79.

DOI: 10.17356/ieejsp.v7i3.783

Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (2022): Megfogyva bár... Helyzetkép a tanodák finanszírozási hátteréről. *Esély. Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 33(3) pp. 49-70.

DOI: 10.48007/esely.2022.3.3

Fejes József Balázs – Tóth Edit – Szabó Dóra Fanni (2020): Az oktatási méltányosság és aktuális kérdései Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 181(1) pp. 68-78.

DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.1.7>

Hermann Zoltán – Kertesi Gábor – Varga Júlia (2023): A teszteredmények társadalmi egyenlőtlensége és az általános iskolai szegregáció. In: Szabó-Morvai Ágnes – Pető Rita (szerk.): *Munkaerőpiaci tükör 2022. Társadalmi egyenlőtlenség és mobilitás*. Budapest: HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, pp. 80-87.

- Kelemen Valéria (2016): Bevonó foglalkozás a tanodában. In. Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 65-72.
- Kerényi György (szerk.) (2005): *Tanodakönyv. Javaslatok tanodák szervezéséhez*. Budapest: Sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, 56(11) pp. 959-1000.
- Kovai Cecília – Szőke Alexandra (2021): A „siker kovácsai”: Biztos Kezdet Házak és Tanodák intézményesülésének dilemmái. *Tér és Társadalom*, 35(4) pp. 166-189.
DOI: 10.17649/TET.35.4.3380.
- Központi Statisztikai Hivatal (2023): 25.1.1.10. *Gyermekjóléti alapellátások (2008–)*
https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0010.html Letöltve: 2024.01.13.
- Lannert Judit – Németh Szilvia – Zágón Bertalanné (2013): *Tanoda-kutatás és fejlesztés 2012/2013. Zárótanulmány. Vitaanyag*. Budapest: T-TUDOK. Roma Education Fund.
https://www.romaeducationfund.org/wp-content/uploads/2019/05/tanoda-projekt_zarobeszamolo_2013nov_.pdf Letöltve: 2024.01.24.
- Lencse Máté (2016a): Társasjátékok és kulcskompetenciák. In. Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 101-106.
- Lencse Máté (2016b): Önkéntesekre alapozott tanoda. In. Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 41-45.
- Mayer Fanni (2022): *A Motiváció Műhely önkéntesrendszerének vizsgálata*. Szakdolgozat. Szeged: SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Művelődéstudomány Tanszék.
- Márton Gábor (2016): Kapcsolattartás a szülőkkel – tanodai megközelítések. In. Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 130-140.
- Németh Szilvia (szerk.) (2009): *A tanoda-típusú intézmények működésének, tevékenységének elemzése. Kutatási beszámoló*. Budapest: Társi-Tudok.
- OECD (2016): *PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing, <https://www.oecd.org/education/pisa-2015-results-volume-i-9789264266490-en.htm> Letöltve: 2024.02.28.
- OECD (2018): *Equity in Education: Breaking Down Barriers to Social Mobility*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2019): *PISA 2018 Results (Volume II): Where All Students Can Succeed*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2023): *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing.
- Tanodaszponderd* (2015). Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma.
<https://www.palyazat.gov.hu/programok/szechenyi-2020/efop/efop-331-16/dokumentumok>
Letöltve: 2020. 04. 11.
- Szőke Judit (2016): Az első, a „modell”. In. Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 201-204.
- Szűcs Norbert (2014): Tanodatípusok – tipologizálási kísérlet esettanulmányok alapján. In. Buda András (szerk.): *Oktatás és nevelés – gyakorlat és tudomány. Tartalmi összefoglalók. XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia*. Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, p. 121.

Szűcs Norbert (2015): A TanodaPlatform bemutatása. *Taní-tani Online*. 2015.05.04.

<http://www.tani-tani.info/tanodaplatform> Letöltve: 2024.01.21.

Szűcs Norbert (2016): Hallgatói Mentorprogram tanodai keretek között. In: Fejes József Balázs – Lencse Máté – Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 46-58.

Szűcs Norbert – Fejes József Balázs (2019): Stabil bizonytalanság vagy optimista jövőkép? A tanodák helyzetéről az állami finanszírozású pályázatok eredményeinek megjelenése kapcsán. *Taní-tani Online*, 2019. 04. 06.

http://www.tani-tani.info/stabil_bizonytalansag_vagy_optimista_jovokep Letöltve: 2024.01.08.

Szűcs Norbert – Fejes József Balázs (2021): Csodafegyver vagy pótcselekvés? A tanodamozgalom története és legitimációs kérdései. *Iskolakultúra*, 31(1) pp. 45-67.

DOI: 10.14232/ISKKULT.2021.01.45

Tóth Edit – Fejes József Balázs – Patai Jolán – Csapó Benő (2016): Reziliencia a magyar oktatási rendszerben egy longitudinális vizsgálat adatainak tükrében. *Magyar Pedagógia*, 116(3) pp. 339-363.

DOI: <https://doi.org/10.17670/mped.2016.3.339>

Varga Júlia (2022) (szerk.): *A közoktatás indikátorrendszere 2021*. Budapest: Közgazdaság és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet.